

Kennisplan 2015-2020

Inhoudsopgave

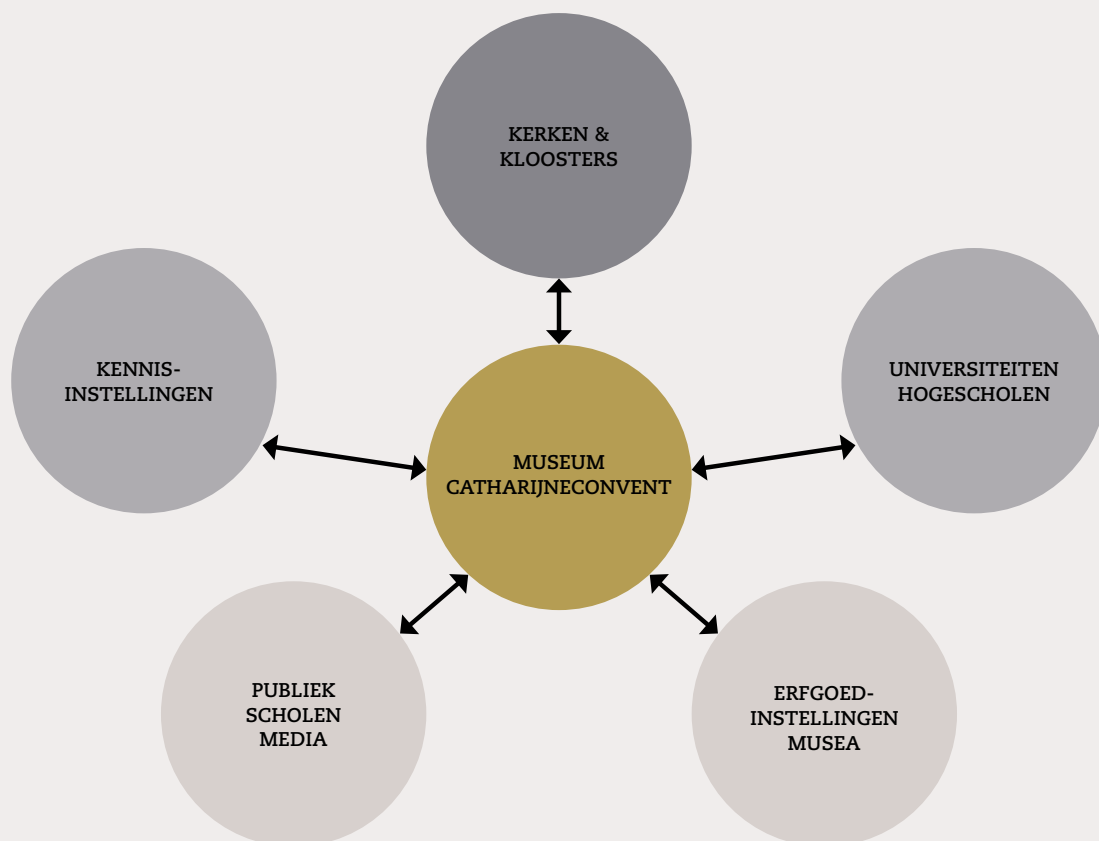
Ten eerste	3
<hr/>	
1. Visie: kennis over christelijk erfgoed	5
<hr/>	
Kennis - Landelijke beleidskaders	5
Kennis in Museum Catharijneconvent	5
Niche, urgentie en behoeften	5
Vier terreinen van kennis	6
2. Kennis over de museale collectie christelijk erfgoed	7
<hr/>	
Aandachtsgebieden binnen de eigen collectie	7
Aandachtsgebieden binnen de Museale Collectie Nederland	10
Onderzoek – samenwerking hogescholen en universiteiten	10
Internationaal	11
Onderwijs, stages en werkervaringsplaatsen – samenwerking hogescholen en universiteiten	12
3. Buitencollectie – Erfgoed in kerken en kloosters	13
<hr/>	
Nationaal overzicht	13
Oud en nieuw talent – kennis gecombineerd	13
I Waarderingssystematiek	14
II Ensemble en interieur	15
Internationaal	15
4. Kennis over de feestdagen: Feest!	17
<hr/>	
5. Immaterieel christelijk erfgoed	19
<hr/>	
Tradities en rituelen bij <i>Feest!</i>	19
Ervaringen en herinneringen in de vorm van verhalen	20
Bijlage 1: overzicht van tentoonstelling ondersteunend onderzoek 2011-heden	22
Bijlage 2: overzicht technisch onderzoek	25
Colofon	26

Ten eerste

Als nationaal museum voor de kunst, geschiedenis en cultuur van het christendom in Nederland is Museum Catharijneconvent het kenniscentrum voor christelijk erfgoed. Wij zijn **museum en kenniscentrum in één**. We ontwikkelen en delen kennis met en voor anderen. In dit kennisplan zetten we onze visie op deze rol uiteen en laten we zien op welke terreinen we die rol invullen, met wie en voor wie.

De in aantal bescheiden, maar inhoudelijk sterke staf van Museum Catharijneconvent werkt **multidisciplinair** en **multi-institutioneel**. Hierdoor ontstaat een **netwerk** voor het christelijk erfgoed. Het museum is de spil of het **knooppunt** van dit netwerk, waarmee ook

anderen hun voordeel kunnen doen. Het museum staat borg voor **duurzame kennisontwikkeling en -deling binnen en buiten de eigen muren**. Niet alleen het museum zelf, maar ook andere musea, erfgoedinstellingen, universiteiten, hogescholen, kennisinstututen, kerk- en kloostergemeenschappen, de media, scholen, digitale partners zoals Wikipedia, en natuurlijk het algemene publiek profiteren daarvan. Door onze positie zijn we niet alleen betrokken bij onderzoek naar religieus erfgoed, maar bijvoorbeeld ook gesprekspartner van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) bij onderzoek naar de ontwikkeling van religiositeit en spiritualiteit in Nederland.

Voor de periode 2015-2020 hanteren wij de volgende doelen:

- Het museum versterkt het **knooppunt** voor christelijk erfgoed door de samenwerking te intensiveren en te verduurzamen met de Universiteit Utrecht (cultuurgeschiedenis), de Rijksuniversiteit Groningen (kunstgeschiedenis), de Vrije Universiteit (Centrum Protestants Erfgoed), de Universiteit van Amsterdam (kunstgeschiedenis en conservering en restauratie), de Universiteit van Tilburg (theologie), het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE), museale partners rond *Feest!* en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).
- Het museum handhaaft ook in de komende periode de doelen dat het collectiegerichte onderzoek zich steeds verhoudt tot de **Collectie Nederland** en dat **tentoonstellingen** altijd samen worden gesteld op basis van wetenschappelijk onderzoek.
- Het museum versterkt de **internationale samenwerking** door te participeren in multidisciplinaire projecten op het bredere terrein van de religieuze cultuur.
- Het museum fungeert als **ontwikkelplaats** voor jong talent: zowel voor de eigen toekomstige cohort van specialisten en conservatoren, als voor de rest van het erfgoedveld.
- De afdeling die mede zorg draagt voor de **gebruikscollecties in kerken** zet haar wetenschappelijke kennis specifiek in voor de kerkelijke gemeenschappen, vooral maar niet uitsluitend bij kerksluitingen. De zelfredzaamheid en participatie van eigenaren wordt versterkt via *Kerkcollectie digitaal*.
- Het museum ontwikkelt een dynamische **waarderingssystematiek** voor het religieus erfgoed.
- Het museum brengt met partners de historische **kerkinterieurs** in Nederland vanaf de late Middeleeuwen tot de huidige tijd in kaart en stimuleert het behoud van deze interieurs.
- Het museum versterkt haar positie **als kenniscentrum van de feestdagen** en de expertise op het gebied van **intergenerationeel leren** via *Feest! Voor alle kinderen van Nederland*.

- Het museum voert een praktijkgericht onderzoek uit, waarbinnen de methodiek voor het leggen van verbindingen **tussen immaterieel en materieel erfgoed** wordt bewerkstelligd, voor erfgoedgemeenschappen als geheel, en families als onderdeel daarvan.
- Het museum formuleert en implementeert een structurele verbreding van het verzamelgebied met **(herinnerings)verhalen over tradities, gebruiken en gewoontes**, op basis van onderzoek.

Dit Kennisplan beschrijft de visie en activiteiten van Museum Catharijneconvent als kenniscentrum. Het is een aanvulling op het *Beleidsplan 2013-2016*, waarin de algehele beleidskaders van het museum zijn geformuleerd en het *Collectieplan 2013-2016*, waarin de samenstelling, het belang en het gebruik van de collectie zijn beschreven.

1 | Visie: kennis over christelijk erfgoed

Voordat we de visie op kennis in Museum Catharijneconvent uiteen zetten, schetsen we eerst in kort bestek de landelijke beleidskaders voor onderzoek in musea.

Kennis – Landelijke beleidskaders

Maatschappelijk en beleidsmatig wordt de visie steeds meer gedeeld dat wetenschappelijk onderzoek niet op zichzelf zou moeten staan, maar maatschappelijk relevant moet zijn. Valorisatie, maatschappelijke waardecreatie uit kennis, is de laatste tien jaar binnen de wetenschap steeds belangrijker geworden en het afgelopen jaar nog eens extra benadrukt door de Minister in haar visie op het wetenschapsbeleid. Omdat musea vanuit hun publieksfunctie een directer contact hebben met het algemene publiek dan wetenschappers zijn tentoonstellingen, museale presentaties en activiteitenprogramma's geliefde vehikels voor valorisatie. Al jarenlang geldt dan ook dat wij samenwerken met externe onderzoekers bij het maken van tentoonstellingen of het onderzoek van kerncollecties.

De afgelopen jaren zijn er op landelijk niveau extra stappen gezet om de samenwerking tussen universiteiten, onderzoekscentra en musea te stimuleren en vooral ook inhoudelijke te verbreden. Het gaat niet langer om de traditionele disciplines, zoals kunstgeschiedenis of geschiedenis, maar ook over kennis over educatieve methoden. En kennis wordt niet alleen als wetenschappelijke kennis opgevat, maar als overkoepelend begrip, waar wetenschappelijke kennis onderdeel van uitmaakt. Dit is onder meer neergelegd in de rapporten *Musea voor Morgen: Advies commissie Asscher-Vonk* (2012), *Proeven van partnerschap: Rapport van de stuurgroep Asscher-Vonk II* (2013), het *KNAW-rapport Verschilzicht* (2013), de *Museumbrief van het ministerie van OCW: Samen werken, samen sterker en het advies van de Raad voor Cultuur Ontgrenzen en verbinden: naar een nieuw museaal bestel* (2013). Recent is dit nog eens bekrachtigd en uitgewerkt in de *Nationale kennisagenda voor het museale veld* (2014), *Musea voor mensen: Rapport van de commissie Putters* (2014) en *Perspectief*.

Onderzoeksagenda Kunstgeschiedenis 2015-2020 (2014).

Uit de rapporten blijkt dat er groot belang wordt gehecht aan de **fundamentele verbinding van onderzoek, kennis en maatschappelijk nut**. Veel meer dan onderzoek *an sich* zijn kennis, kennisdeling en de verbinding met het publiek van cruciaal belang voor musea en de wetenschap.

Kennis in Museum Catharijneconvent

Onze visie op kennis sluit zeer nauw aan bij de beleidskaders die hierboven zijn geschetst. Van oudsher is onze kennis **multidisciplinair**. Als museum voor christelijk erfgoed opereren we binnen en tussen de vakgebieden kunst-, cultuur- en kerkgeschiedenis, religie- en liturgiewetenschappen en theologie. Inmiddels vatten we het begrip kennis veel breder op dan louter wetenschappelijke kennis. Kennis over collectiebeheer, educatieve methoden, maar ook kennis over het collectiebeleid van andere musea met christelijk erfgoed of het erfgoed in kerken en kloosters spelen een grote rol in ons museum.

Het museum biedt **meervoudige perspectieven** op het christelijke erfgoed. Er is niet slechts één verhaal te verbinden aan een object en we vertellen dan ook een verscheidenheid van verhalen. Elk object heeft verschillende betekenislagen en kan vanuit verschillende perspectieven en disciplines worden benaderd. Om al die verhalen te kunnen vertellen en duiden, beschikken we over multidisciplinaire expertise en een multidisciplinair en multi-institutioneel netwerk. We ontwikkelen of gebruiken de kennis niet geïsoleerd, maar **in samenwerking met anderen**. En uiteraard staat het doel van die kennisontwikkeling niet los van de **verbinding met het publiek**, binnen en buiten het museum.

Niche, urgentie en behoeften

Het museum heeft een uniek profiel en opereert in een niche, die zich kenmerkt door specifieke behoeften. Die behoeften zijn inge-

geven door enerzijds een rijke Nederlandse geloofstraditie met veel materieel en immaterieel erfgoed, en anderzijds de sterke ontkerkelijking en secularisering van de Nederlandse samenleving. Door ontkerkelijking dreigt het erfgoed uit kerken en kloosters, en de kennis erover, weg te vloeien. Door secularisering is er steeds minder kennis over christelijk erfgoed. De cijfers over het aantal kerksluitingen (volgens sommige prognoses momenteel tenminste twee per week) weerspiegelen het zeer sterk verminderde kerkelijke draagvlak. Het slinken van de kennis is daar al aan vooraf gegaan. Niet alleen bij een breed publiek, maar ook bij universiteiten en erfgoedinstellingen vermindert de kennis over het christelijk erfgoed.

De religieuze praktijken uit ons verleden, de wortels van onze christelijke samenleving, die zich hebben geuit in kunst, literatuur, moraal, rituelen en gebruiken, worden steeds meer vergeten erfgoed. De taal van de wereld waarin het christelijke erfgoed is ontstaan wordt steeds minder gesproken en wellicht over een aantal decennia ook niet meer begrepen. Om de huidige tijd en de westerse wereld moreel, cultuurhistorisch, maatschappelijk en politiek te begrijpen, is kennis van het religieuze erfgoed echter wel van groot belang. Anders begrijpen we onze wortels niet meer en leven we voort op basis van een vergeten verleden, een verleden dat ons juist kan helpen om de huidige samenleving beter te begrijpen. Inzicht in de verhouding tot andere religies is daarbij onmisbaar.

We zien tegen deze achtergrond een enorme **urgentie en behoefte om de kennis van het christelijke erfgoed te borgen, te delen en te vergroten**. Dat de taal van het erfgoed nauwelijks meer *gesproken* wordt, zien we als museum als een maatschappelijk gegeven. Dat die historische taal nauwelijks meer *begrepen* dreigt te worden, is een gegeven waar wij iets aan willen, kunnen en moeten doen. Tevens willen we laten zien hoe deze taal *verandert* en nieuwe betekenissen krijgt.

Vier terreinen van kennis

Vanuit de urgentie en behoefte zoals hierboven beschreven, gekoppeld aan onze visie op kennis, beschrijven we in dit kennisplan vier terreinen van kennis:

- 1 Kennis over de **museale collectie** christelijk erfgoed (hoofdstuk 2).
- 2 Kennis over christelijke erfgoed buiten het museum, met name in de **kerken en kloosters** (hoofdstuk 3).
- 3 Kennis op **educatief gebied** over rituelen, gewoonten en gebruiken rondom **feestdagen** (hoofdstuk 4).
- 4 Kennis op het gebied van het **immaterieel erfgoed** (hoofdstuk 5).

2 | Kennis over de museale collectie christelijk erfgoed

Museum Catharijneconvent beheert als nationaal museum voor christelijke kunst, cultuur en geschiedenis de belangrijkste collectie christelijk erfgoed van Nederland. Het betreft een collectie van zo'n 70.000 objecten, die onze geschiedenis vanaf de vroege Middeleeuwen tot vandaag de dag beslaat. In Nederland is er geen ander museum dat op deze schaal religieus erfgoed beheert en over de **volle breedte van het christendom** toont, van het rooms-katholicisme tot de orthodoxe stromingen van het protestantisme. Er is geen andere plek in Nederland waar kennis over christelijk erfgoed op hoog niveau in de context van een museumcollectie wordt opgebouwd en uitgedragen. De inhoudelijke staf is een natuurlijke partner voor vakgroepen van universiteiten, wetenschappelijke centra en musea. Over en weer weten we elkaar te vinden voor structurele en projectmatige **samenwerking**, wat resulteert in **kennisdeling, -uitwisseling en -borging**. Het is de verantwoordelijkheid van het museum om te investeren in kennisontwikkeling van huidige en toekomstige medewerkers. Om deze reden fungeren we ook als **opleidingsplaats**.

De inhoudelijk staf deelt en ontwikkelt kennis **via verschillende platforms en kanalen**. Het gaat om tentoonstellingen, publicaties, adviezen, educatieve middelen, (werk)colleges, digitalisering, technisch onderzoek, lezingen, stages, symposia, mediaoptredens, de website van het museum, de website catharijneverhalen.nl, sociale media, de samenwerking met Wikipedia, activiteiten als moedermuseum (collectiebeleid, educatie, collectiemobiliteit) en natuurlijk de werkzaamheden van de afdeling Erfgoed in Kerken en Kloosters (zie hiervoor hoofdstuk 3). Maar ook het beantwoorden van informatie-vragen van het algemene publiek en erfgoed-professionals uit binnen- en buitenland is een goed voorbeeld van onze positie als kenniscentrum, evenals de bibliotheek, die veelvuldig wordt geraadpleegd door professionele en amateuronderzoekers. Onze juniorconservator Rianneke van der Houwen MA en onze biblio-

thecaris, Kees van Schooten, zijn respectievelijk verantwoordelijk voor deze kennisdiensten.

Aandachtsgebieden binnen de eigen collectie

Het museum heeft **zes kerncollecties**¹ waarmee het zich in (inter)nationaal opzicht onderscheidt: middeleeuwse beeldhouwkunst, textilia, schilderijen uit de vijftiende t/m zeventiende eeuw, handschriften en oude drukken, liturgische voorwerpen en devotionalia. Voor onderzoek van de vaste collectie hebben deze kerncollecties prioriteit. Zulk onderzoek strekt zich steeds uit naar de **Collectie Nederland** om de eigen collectie in context te plaatsen. Zo beschrijft het nieuwe standaardwerk over middeleeuwse beeldhouwkunst uit Utrecht ook de belangrijkste beelden uit de collectie van het Centraal Museum.

De collectie beeldhouwkunst uit de middeleeuwen en de Renaissance is de meest omvangrijke en (ten dele samen met die van het Rijksmuseum) belangrijkste van ons land en de **collectie middeleeuwse kunst** is een prominente kerncollectie van het museum. We hebben daarom geïnvesteerd in stevige expertise in de persoon van onze conservator voor de middeleeuwen dr. Micha Leeflang. Zij is tevens expert op het gebied van technisch kunsthistorisch onderzoek, met name infraroodreflectografie. In bijlage 2 staat een overzicht van haar onderzoekswerk.

Een even groot belang hechten we aan de aandacht voor het **protestantse erfgoed**. Als gevolg van de nadruk op het verbale, is het aantal kunstvoorwerpen uit de protestantse traditie kleiner dan uit de rooms-katholieke traditie.

¹ Ten tijde van het schrijven van dit Kennisplan (april 2015) waren er zes kerncollecties. Dat zijn er zeven: inmiddels rekent Museum Catharijneconvent ook herinneringsverhalen tot een van de kerncollecties.

Omdat we het belangrijk vinden om ook het protestantse perspectief duidelijk naar voren te laten komen, investeren we in kennis over dat erfgoed middels een aparte conservator. Drs. Tanja Kootte is de J.G. van Oord Jzn.

-conservator voor het Nederlandse protestantisme.

Tot voor kort vertoonde onze kennis van een aantal andere kerncollecties een leemte, zoals van de unieke verzameling **liturgische voorwerpen** en de enorme collectie **devotionalia**. Ook beschikten we over te weinig kennis op het gebied van de collectie **vanaf de 18e eeuw**. Om ook op deze terreinen een meervoudigheid aan perspectieven te kunnen bieden, hebben we sinds maart 2015 een nieuwe conservator aangesteld, Inge Schriemer MA.

Naast de expertise van de conservatoren profiteert het museum sinds 2013 ook van de deskundigheid van de **erfgoed specialisten** uit de **afdeling Erfgoed in Kerken en Kloosters**. Zij adviseren bij tentoonstellingen en (onderzoeks) vragen en over het herbestemmings- en aanwinstenbeleid. Het gaat dan bijvoorbeeld om kennis op het gebied van kerkelijk zilver, liturgisch textiel, kloostererfgoed, relieken en bidprenten (zie hoofdstuk 3).

Uiteraard verricht het museum tevens objectgericht onderzoek naar (mogelijke) **aanwinsten**. Er wordt veel aandacht besteed aan het onderzoek naar de vele honderden objecten die het museum jaarlijks aangeboden krijgt. Slechts een klein percentage wordt opgenomen in de collectie. Ook doen we objectgericht onderzoek

Tentoonstellingen

De voornaamste manier van kennisoverdracht is via tentoonstellingen. Het museum stelt tentoonstellingen altijd samen op basis van wetenschappelijk onderzoek. Een stevige inhoudelijke grondslag wordt door het museumpubliek zeer gewaardeerd. Het museum verricht dit onderzoek zelf, of neemt het voortouw in samenwerking met een coalitie van externe wetenschappelijke partners. De basis is het eigen onderzoek bijvoorbeeld naar een kerncollectie (zoals middeleeuwse beelden en textiel) of een periode of thema (zoals naastenliefde of tolerantie in de Gouden Eeuw). Daarnaast roert het museum nieuwere terreinen aan, zoals immaterieel erfgoed. Door samen-

werking met wetenschappers en wetenschappelijke instituten kan de museumbezoeker op laagdrempelige wijze kennismaken met resultaten en inzichten uit wetenschappelijk onderzoek. Tevens verrijken we onze positie als kenniscentrum. In bijlage 1 zijn de resultaten inclusief samenwerkingspartners op een rij gezet, alsmede de lopende onderzoeken voor toekomstige tentoonstellingen. Een voorbeeld is het onderzoek naar onze topcollectie liturgische gewaden, dat heeft geresulteerd in de tentoonstelling *Het geheim van de middeleeuwen in goudraad en zijde* (10 april t/m 16 augustus 2015). De bijgaande publicatie is een standaardwerk op dit gebied.

Digitale ontsluiting

De vergaande digitalisering maakt de website steeds vaker startpunt voor wetenschappelijk onderzoek van derden van de collectie. De collectiedatabase en de bibliotheekcatalogus worden veelvuldig via internet geraadpleegd. Na de realisatie van de nieuwe website eind januari 2015 blijkt dat gebruik toe te nemen en zo wordt de kennisdeling met zowel experts als het algemene publiek bevorderd. We publiceren op de website regelmatig nieuwe verhalen over hedendaagse gebruiken en tradities, bestemd voor een breder publiek. Bovendien hebben we

sinds kort een extra middel om online kennisverspreiding te bevorderen en dat is de samenwerking met Wikimedia Nederland. In februari 2015 zijn we gestart met de eerste beelddonatie van onze belangrijkste objectfoto's van hoge resolutie aan Wikimedia Commons, de beeldbank van Wikipedia. Via Wikipedia bereikt de collectie een nieuw en groter publiek. Bovendien zorgt de samenwerking met Wikimedia ervoor dat ook anderen de gefotografeerde objecten kunnen verrijken met hun kennis.

museum Catharijneconvent

naar Lezingen & activiteiten

10 april - 15.00 tot 16.45 uur

College van Henk van Os

Zondag 10 april neemt prof. dr. Henk van Os u mee in de wereld van de kunstgeschiedenis. Eenmalig geeft de oud-directeur van het Rijksmuseum een college over een van de meest bekende heiligen ter wereld: Franciscus van Assisi. Meeslepende en persoonlijke verhalen brengen prachtige kunstwerken van grote meesters dichterbij dan ooit. Het college wordt georganiseerd in het kader van de tentoonstelling *Franciscus*. Met het verhaal van Henk van Os in Museum Catharijneconvent.

"Het gaat om kunstwerken die je nooit meer kunt vergeten en die je leven beslissend beïnvloeden"

meeslepende verhalen

Franciscus (1181-1226) kan je uit verhalen. Ze wordt verteld hoe hij de vreesachtige heilige nam van zijn vader, zodat hij een rijk koning kon worden. Dat hij zijn roedel weggeef aan een armoedige en zelfs een pelikaan kon worden. In zijn eigen tijd werd Franciscus vooral vereerd als wonderdoener en ook nu zijn dood heeft hij mensen verrast. In ons tijdperk kunnen we de heilige van Assisi graf in Assisi en van zijn verblijf in het Woeld. Dinsdag: de vier verschillende gestalten van Franciscus zijn het onderwerp van dit

Bibliotheek

De bibliotheek van het museum is een belangrijke toegangspoort voor wetenschappelijk onderzoek, zowel voor medewerkers als voor externe onderzoekers en studenten. Al meer dan een eeuw wordt er een consistente en brede verzameling boeken en artikelen aangelegd op het terrein van het christelijk erfgoed,

waaronder nogal wat uniek materiaal. De bibliotheekcatalogus is toegankelijk via de museumwebsite en via de NCC – Nederlandse Centrale Catalogus - en Worldcat. De bibliotheek is vrij toegankelijk voor bezoekers op de daartoe vastgestelde tijden.

voor presentaties, bruiklenen en publicaties. Regelmatig wordt dit specifieke onderzoek naar collectievoorwerpen verricht door senior-wetenschappers zoals dr. Truus van Bueren (voorheen Universiteit Utrecht), prof. dr. Peter Gumbert (em. Universiteit Leiden), dr. Louise van der Berg, drs. Casper Staal (oud senior-conservator) en drs. Henri Defoer (oud-directeur).

Aandachtsgebieden binnen de Museale Collectie Nederland

Als knooppunt en kenniscentrum verhoudt Museum Catharijneconvent zich uiteraard nadrukkelijk tot de musea met religieuze deelcollecties. Het museum stimuleert nadere **samenwerking tussen de religiemusea**. Dit krijgt bijvoorbeeld zijn uitwerking in *Feest!* (zie hoofdstuk 4). Ook heeft het museum het **collectiebeleid van de Nederlandse musea met religieuze collecties** geïnventariseerd om een goed beeld te krijgen van de christelijke collectie Nederland. Hierdoor kunnen de musea de eigenaren van objecten die niet voor de eigen museumcollectie geschikt zijn makkelijk de goede weg wijzen naar andere instellingen. Mede vanuit een grote behoefte van museale partners ontwikkelt het museum activiteiten op het gebied van immaterieel erfgoed (zie hoofdstuk 5).

De inhoudelijk staf van het museum geeft veelvuldig **advies aan andere musea**, van het Bijbels Museum in Amsterdam tot aan DIEP Dordrecht en het Statenbijbelmuseum in Leerdam. Advieswerk blijft niet beperkt tot de kleinere musea. Juist ook musea met een brede collectie, zoals het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen, vragen de inhoudelijke staf hen te

adviseren over het toegankelijk maken van collectieonderdelen met betrekking tot het christelijk erfgoed.

Onderzoek – samenwerking hogescholen en universiteiten

Het museum werkt projectmatig samen met een scala aan onderzoekers en instellingen, zoals blijkt uit de overzichten in de bijlagen. Om het kennisniveau op het gebied van christelijk erfgoed op peil te houden en te versterken, willen we ook investeren in meer structurele samenwerking, bijvoorbeeld in de vorm van een **bijzonder hoogleraarschap**. We onderzoeken momenteel met welke partijen we dit willen invullen.

Instellingen waarmee het museum nauwe banden heeft, zijn de **School of Catholic Theology van Tilburg University** en **Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing** die sinds een aantal jaren naast het museum zijn gehuisvest. Een andere instelling die door diens nabijheid een natuurlijke partner vormt, is de **Universiteit Utrecht**. Het museum is in gesprek met de **faculteit Geesteswetenschappen** om de projectmatige samenwerking een duurzaam karakter te geven. Allereerst wordt in september 2015 samen gestart met het onderzoek naar het verzamelen van persoonlijke verhalen, waarvoor een NWO-Museumbeurs is ontvangen (zie hoofdstuk 5).

We leveren vanzelfsprekend ook expertise aan diverse **promotieonderzoeken**, zoals dat van dr. Esther van Duijn, dat resulteerde in *All That Glitters is not Gold: the Depiction of Gold-Brocaded Velvet in Fifteenth- and Early Sixteenth-Century*

Netherlandish Paintings (2013, Universiteit van Amsterdam) en de lopende promotieprojecten van Miranda Bloem over de Meesters van Zweder van Culemborg (Universiteit van Amsterdam) en van Martin van Wijngaarden over Nederlands luthers avondmaalsgerei (Universiteit van Utrecht).

Internationaal

Enkele **kerncollecties** springen er op **internationaal niveau** uit, zoals de middeleeuwse beeldhouwkunst en het liturgisch textiel. Met name bij het onderzoek van deze collectieonderdelen ten behoeve van tentoonstellingen en catalogi zijn dikwijls experts uit het buitenland betrokken.

Dankzij de uitstekende ontsluiting van de museumcollectie en de rappe digitalisering biedt de collectie goede mogelijkheden voor onderzoek op het gebied van **Digital Humanities**, dat zich deels in internationale consortia afspeelt. Zo heeft het museum bijgedragen aan de Gothic Ivory Database van het Courtauld Institute in Londen en het project van Princeton University voor de Opus Anglicanum Database (een database voor middeleeuws textiel, onderdeel van de Index of Christian Art) en participeert het in de database van MeMO (The Medieval Memoria Online), een project van de UU.

We hechten belang aan internationale samenwerking om ons inhoudelijk perspectief en netwerk te verbreden en ons te verhouden tot internationale ontwikkelingen. Om de internationale kennisuitwisseling te stimuleren participeren we in interdisciplinaire internationale subsidieaanvragen van universiteiten en musea. Hoofd van de afdeling Onderzoek, Educatie en Bibliotheek, dr. mr. Anouk Janssen, is betrokken bij deze aanvragen. De projecten leiden na honorering tot **internationale samenwerkingsprojecten**:

- Onderzoek naar de **rol van religieus erfgoed in musea**, met name gericht op het dynamische karakter van dit erfgoed en de verhouding tussen materiële en immateriële aspecten, getiteld *Sustaining, Experiencing and Accessing Religious Cultural Heritage* (SEARCH).

De andere leden van het consortium zijn: Universiteit van Bergen, KU Leuven, Muzeul National al Unirii (Alba Iulia), Pauselijke Universiteit Gregoriana (Rome), Universiteit van Rijeka, University of Oxford, Universiteit van Nürnberg-Erlangen, POLIN Museum of the History of Polish Jews (Warschau), Museum Europäischer Kulturen (Berlijn).

- Onderzoek naar de **'vererfgoedisering' van religie in Nederland, Denemarken, Polen, Portugal en het Verenigd Koninkrijk**, getiteld *The heritagization of religion and the sacralisation of heritage in contemporary Europe* (HERILIGION). De andere leden van het consortium zijn: Universiteit van Kopenhagen, Meertens Instituut, Uniwersytet Jagiello ski (Krakau), Universiteit van Lissabon, University of East Anglia, Nationaal Museum van Denemarken, Etnografisch Museum Krakau, Nationaal Etnografisch Museum Lissabon, Museum van Lissabon, ATUPO – Associação Templo de Umbanda Pai Oxalá, Póvoa de Lanhoso (Braga), Sainsbury Centre for Visual Arts (Norwich), Hungate Medieval Art (Norwich).
- Onderzoek naar **kennismanagement/verspreiding in de vroegmoderne tijd**, getiteld *Annotation and Historical Knowledge Management* (NoTA). De andere leden van het consortium zijn: Universiteit Utrecht, Max Planck Institut für Wissenschaftsgeschichte (Berlijn), Manchester University, Victoria and Albert Museum (Londen), Consortium of European Research Libraries (CERL), Chetham's Library (Manchester), John Rylands Library (Manchester). In het Utrechtse onderzoek zal de nadruk liggen op verspreiding van religieuze kennis, zowel op katholiek als protestants vlak.
- Onderzoek naar **materialiteit, macht en gender in de vroegmoderne tijd**, getiteld *Pathways to impact: Gender, Power and Materiality in Early Modern Europe, 1500-1800*. De aanvraag voor dit project is reeds gehonoreerd en het project loopt van 2015 tot en met 2017. De andere leden van het consortium zijn: Plymouth University, Universiteit Leiden, Universiteit Lund, University of West Australia, Victoria and Albert Museum (Londen), Nationaal Archief Zweden.

Onderwijs, stages en werkervaringsplaatsen – samenwerking hogescholen en universiteiten

Het museum ontvangt en faciliteert werkgroepen van verschillende universiteiten en hogescholen. Omgekeerd geeft de inhoudelijke staf colleges op universiteiten en hogescholen. Het museum organiseert lezingen en presentaties door onderzoekers, zowel voor een algemeen als een wetenschappelijk publiek. Daarnaast geeft de inhoudelijke staf regelmatig lezingen buiten de deur, in binnen- en buitenland.

Het museum is zich zeer bewust van de rol als **ontwikkelingsplaats voor nieuw talent**. We beschouwen het als onze verantwoordelijkheid om het kennisniveau over het christelijk erfgoed op peil te houden en wij zijn daarvoor de broedplaats. In het kader van talentontwikkeling en arbeidsmarktperspectief biedt het museum jaarlijks plaats aan zo'n tien stagiairs van diverse universiteiten en hogescholen. Deze stagiaires werken zowel binnen de afdeling Onderzoek en Educatie als binnen de afdeling Erfgoed in Kerken en Kloosters en de afdeling Collectiebeheer. Tevens bieden we werkervaringsplaatsen voor jonge starters.

Vier samenwerkingen op het gebied van talentontwikkeling lichten wij graag nader toe:

- De structurele samenwerking met de **Vrije Universiteit** wordt de komende jaren door drs. Tanja Kootte versterkt middels de ontwikkeling van een leergang protestantisme binnen het Centrum Protestants Erfgoed.
- Omdat we het van belang vinden dat het type kennis dat wij ontwikkelen in het museale landschap behouden blijft, werken we structureel samen met de Master conservatorenopleiding van de **Rijksuniversiteit Groningen**. We verkennen of we deze samenwerking kunnen versterken door ook te participeren in een postgraduate training voor conservatoren.
- Het museum heeft zich aangesloten bij de nieuw te ontwikkelen tweejarige onderzoeksmaster *Arts in The Netherlands* onder leiding van prof. dr. Hugo van der Velden (**Universiteit van Amsterdam**). Andere partners zijn het Rijksmuseum, het Stedelijk Museum, het Van Gogh Museum, het RKD, en het Mauritshuis.
- De succesvolle samenwerking met de opleiding Conservering en restauratie van de **Universiteit van Amsterdam** wordt voortgezet. Jaarlijks wordt een aantal schilderijen uit het museum door studenten als afstudeeropdracht gerestaureerd. Dit wordt begeleid door dr. Micha Leeflang en Sieske Binnendijk, hoofd van de afdeling Collectiebeheer.

3 | Buitencollectie – Erfgoed in kerken en kloosters

De museale collectie is niet langer het enige domein waar we ons verantwoordelijk voor voelen. Sinds enkele jaren rekenen we de 'buitencollectie' hier ook toe. Daarvoor hebben we in mei 2013 een nieuwe afdeling opgericht: Erfgoed in Kerken en Kloosters (EKK). De specialisten van deze afdeling houden zich bezig met het **onderzoek en advies op het gebied van kerkelijk kunstbezit op hun oorspronkelijke plekken**: in Nederlandse kerken en kloosters. Zij hebben allen jarenlange onderzoekservaring. De kennis van de erfgoed specialisten strekt zich uit tot de (historische) binnenruimte, (nagelvaste) interieuronderdelen, roerende objecten en verzamelingen van kerken en kloosters in hun onderlinge samenhang, en binnen de context van hun historische, kerkhistorische, theologische, liturgische en gebruiksbetekenissen. Met andere woorden: erfgoed in samenhang.

De afdeling zet haar wetenschappelijke kennis specifiek in voor de erfgoedgemeenschap. De belangrijkste werkzaamheden zijn:

- 1 Het inventariseren en registreren van religieuze voorwerpen, interieuronderdelen en verzamelingen;
- 2 Het uitvoeren van waardebepalingen (gericht op het determineren van het waardevolle deel van verzamelingen);
- 3 Het adviseren over selectie in geval van kerksluiting;
- 4 Het adviseren over herbestemmen en afstoten in geval van kerksluiting;
- 5 Het begeleiden en actief participeren bij en in herbestemmings- en afstotingstrajecten;
- 6 Het faciliteren van eigenaren van kerkelijk erfgoed.

Nationaal overzicht

Het museum heeft met de specialisten van EKK als enige in Nederland zicht op de nationale religieuze collectie. In het archief en de database van EKK staan maar liefst tegen de **220.000 voorwerpen beschreven**. Dit archief is in een

kleine 40 jaar opgebouwd. De organisatie die het leeuwendeel van deze onderzoeksgegevens heeft verzameld is de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN), die er in 2012 noodgedwongen mee moest stoppen. Binnen het domein van het (roerend) religieus erfgoed wordt kennis steeds schaarser. Dat we deze kennis hebben kunnen toevoegen aan de reeds aanwezige *knowhow* binnen Museum Catharijneconvent is zeer waardevol. De synergie tussen de conservatorenstaf en de staf van EKK blijkt zeer effectief en zorgt voor wederzijdse versterking. Kennis van EKK wordt ingezet bij museale aanwinstenvraagstukken of ontzamelprojecten, bij informatievragen en bij tentoonstellingen en publicaties. Andersom maken de erfgoed specialisten gebruik van specifieke kennis van de conservatorenstaf en de medewerkers van collectiebeheer, bijvoorbeeld over middeleeuws erfgoed of restauratievraagstukken.

Oud en nieuw talent – kennis gecombineerd

Een aantal wetenschappelijk medewerkers van de voormalige SKKN is nu voor Museum Catharijneconvent werkzaam. Dit geldt voor drs. Pia Verhoeven, gespecialiseerd in kerkelijk zilver, drs. Marco Blokhuis, gespecialiseerd in protestants erfgoed, en drs. Richard de Beer, gespecialiseerd in kerkelijk textiel en kloostererfgoed. Er is ook 'nieuw talent' binnengehaald, zoals de op relieken gepromoveerde dr. Anique de Kruijf, de op bidprenten gepromoveerde dr. Evelyne Verheggen en oud-conservator van Museum Catharijneconvent drs. Marc de Beyer, gespecialiseerd in waarde en betekenis van religieus erfgoed. Door deze combinatie van 'bestaand' en 'nieuw' talent is de reeds aanwezige wetenschappelijke kennis in het museum substantieel versterkt.

Naast objectgericht onderzoek, heeft de afdeling twee algemene wetenschappelijke aandachtsgebieden: I. waarderingssystematiek en II. ensemble en interieur.

I Waarderingsystematiek

Museum Catharijneconvent is een van de leidende partijen in het onderzoek naar de waarderingsystematiek van erfgoed. In 2011 hebben we met een groot aantal (wetenschappelijke) partners de **Handreiking roerend religieus erfgoed** ontwikkeld. Een belangrijk onderdeel van de Handreiking is het *Waarderingskader roerend religieus erfgoed*. Dankzij de Handreiking en het Waarderingskader kunnen de kerkgemeenschappen samen met de erfgoed specialisten hun collectie inventariseren en eventueel zelf de waarde ervan bepalen. Deze nieuw ontwikkelde systematiek, die uit gaat van dynamisch waarderen en participatie van de erfgoedgemeenschap zelf, is vooruitstrevend en kan rekenen op veel navolging.

Samenwerkingspartners bij het Waarderingskader roerend religieus erfgoed

Het *Waarderingskader roerend religieus erfgoed* is ontwikkeld met **wetenschappelijke en museale samenwerkingspartners**: Rijksdienst voor het

Cultureel Erfgoed (RCE), vakgroep kunstgeschiedenis van de Radboud Universiteit, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, Katholiek Documentatie Centrum, Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (Vlaanderen), Gemeentemuseum Jacob van Horne te Weert, Joods Historisch Museum, Museum voor Religieuze Kunst, Klooster Ter Apel, Bijbels Museum, Museum Ons' Lieve Heer op Solder en Breda's Museum en daarnaast uiteraard vele kerkgenootschappen.

Doorontwikkeling waarderingsmethodiek: Kerkcollectie digitaal

Nieuwe stap in de waarderingsystematiek is de koppeling van waardering en digitalisering, waarbij we het *Waarderingskader roerend religieus erfgoed* hebben doorontwikkeld en hebben geïncorporeerd in *Kerkcollectie digitaal*. Dit is een online database, die in mei 2015 wordt gelanceerd, waarin eigenaren en beheerders van kerkelijk erfgoed toegang krijgen tot alle documentatie

van de hen betreffende verzameling(en) religieuze voorwerpen. In deze nieuwe **digitale werkomgeving** worden relaties gelegd met andere kennisbanken, waaronder de Erfgoedthesaurus van de RCE. De religieuze termen die in de Erfgoedthesaurus zijn verwerkt komen van Museum Catharijneconvent. Dit betreft de *Thesaurus Religieus Erfgoed* die in de tijd van de SKKN is samengesteld. Binnen *Kerkcollectie digitaal* is ook plaats voor de registratie van immaterieel erfgoed in de vorm van verhalen, opgetekend door de erfgoedgemeenschap zelf (zie ook hoofdstuk 5.).

We delen onze kennis met de gebruikers zodat zij de juiste keuzes kunnen maken ten aanzien van het religieus erfgoed dat zo onder druk staat. Daar staat tegenover dat wij via *Kerkcollectie digitaal* waardevolle informatie ontvangen die meer context biedt aan wat we tegenwoordig erfgoed noemen: wat is voor de gebruiker van belang, hoeveel waarde hecht de eigenaar aan een bepaalde collectie, of: welke persoonlijke verhalen zijn met dit voorwerp verbonden.

Het onderzoek naar (de doorontwikkeling van) waarderingsmethodieken blijft ook in de toekomst een van de speerpunten van EKK.

II Ensemble en interieur

Museum Catharijneconvent is initiatiefnemer van een nationaal kerkinterieurproject, *Voor de eeuwigheid*. Uitgangspunt van het project is de kennis over historische kerkinterieurs te vergroten en het draagvlak voor dit bijzondere erfgoed te verbreden en verstevigen. Binnen het project doen we **onderzoek naar het Nederlandse kerkinterieur**. Doel van het onderzoek is het in kaart brengen en interpreteren van historische kerkinterieurs in Nederland vanaf de late middeleeuwen tot de huidige tijd. Voortbouwend op eerder onderzoek zal de aandacht gericht zijn op een **selectie van belangrijke interieurenssembles**, waarbij de ruimtegeleding, het meubilair en de beeldtaal in hun onderlinge samenhang worden bestudeerd. Deze ensembles geven niet alleen inzicht in godsdienstige ontwikkelingen, maar ook in de bredere cultuur, zoals ethiek, economische processen en sociale verhoudingen. We voeren het onderzoek uit samen met de volgende

werkgroeppartners: de **RCE, de Rijksuniversiteit Groningen, de Radboud Universiteit, de Rooms-katholieke Kerk en de Protestantse Kerk in Nederland**. Daarnaast hebben wetenschappelijke en kerkelijke specialisten zitting in twee klankbordgroepen.

Een belangrijk onderdeel van het kerkinterieurproject is de waardering en de selectie van de interieurs. Hierbij werkt het museum nauw samen met de RCE. Specifiek zal in dit project niet alleen de cultuurhistorische waarde worden meegewogen, maar ook de gebruikswaarde of belevingswaarde. Het resultaat zal worden gepresenteerd tijdens een **symposium, een digitale presentatie, een tentoonstelling** en een met zorg vormgegeven en uitgegeven **wetenschappelijk publicatie** met daarin nadrukkelijke aandacht voor de fotografie.

Internationaal

Het werk van het museum buiten zijn muren kan rekenen op veel internationale belangstelling. Sterker nog, Nederland is gidsland, omdat de ontkerkelijking in ons land ten opzichte van andere westerse landen zeer snel gaat en omdat we in een vroeg stadium maatregelen hebben genomen en hulpmiddelen hebben ontwikkeld. *De Handreiking roerend religieus erfgoed* is daarvan een van de belangrijkste voorbeelden. In 2012 hebben we daarom de **Guidelines on Ways of Dealing with Religious Objects** gepubliceerd, de Engelstalige versie van de Handreiking. In aansluiting daarop is in november 2013 samen met **Future for Religious Heritage (FRH)** en de **RCE** het tweedaagse **Seminar on Movable Religious Heritage** georganiseerd. Doel was om de in en buiten Europa aanwezige kennis op het gebied van het roerend religieus erfgoed bijeen te brengen. Het was een succesvol seminar, met 130 deelnemers uit 16 Europese landen en Canada.

Een directe uitkomst van het seminar is het opzetten van de internationale **Working Group on Movable Religious Heritage**, onder de vleugels van de FRH, maar op initiatief van Museum Catharijneconvent. Het doel van de werkgroep sluit aan bij dat van het seminar: de in en buiten Europa aanwezige wetenschappelijke kennis op het gebied van roerend religieus

erfgoed bijeenbrengen en van elkaar leren. Op dit moment zet het museum een website voor deze *working group* op, waarin kennis bijeen wordt gebracht en onderzoekers elkaar gemakkelijker kunnen vinden.

Museum Catharijneconvent neemt ook deel aan het internationale programma **ALTERheritage** waarvoor een EU-subsidie binnen het Leonardo da Vinci-programma is verkregen. Doel van dit project is om met zeven buitenlandse projectpartners kennis bijeen te brengen op het gebied van religieus erfgoed. De wetenschappelijke inbreng van het museum concentreert zich onder meer op waardering en selectie in samenwerking met de **Universiteit van Göteborg**. Daarnaast is een van de afgeleide initiatieven een gezamenlijk project van Museum Catharijneconvent, de **Britse Churches Conservation Trust (CCT)** en het **Vlaamse Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur** om een inventarisatiehandleiding te ontwikkelen voor katholiek, protestants en anglicaans erfgoed. Ook wordt specifieke kennis gedeeld met de Noorse Kerk en de Zweedse Kerk over het betrekken van de eigenaren/beheerders bij de digitale registratie en waardebepaling van hun kerkelijk erfgoed. In aansluiting op het kerkinterieurproject richt kennisdeling binnen het ALTERheritage programma zich ook op onderzoek naar toerisme en religieus erfgoed. Belangrijke partners zijn hierbij de **Britse CCT**, de **Duitse partner Media-K** en de **Spaanse partner Sociedad Regional Educación, Cultura y Deporte de Cantabria**.

4 | Kennis over de feestdagen: Feest!

Met het landelijke educatieproject *Feest! Voor alle kinderen van Nederland* hebben we ons ten doel gesteld om de kennis over feesten met een christelijke oorsprong op een laagdrempelige wijze door heel Nederland te verspreiden, omdat kennis hierover steeds minder aanwezig is. Dit terwijl er wel een duidelijke behoefte naar die kennis is onder de Nederlandse bevolking. Grootouders en ouders (ongeacht een al dan niet aanwezige religieuze achtergrond) vinden het belangrijk dat ook hun (klein) kinderen deze verhalen kennen, vanwege het historisch besef en vooral vanwege de verdieping die zulke kennis aanbrengt tijdens het vieren van de feesten. De feesten blijven immers in tact (zoals Sinterklaas, Kerstmis, Pasen, Pinksteren), terwijl de oorsprong en betekenis ervan verdwijnt. *Feest! Voor alle kinderen van Nederland* werd in 2013 geïnitieerd om aan die vraag naar kennis tegemoet te komen. Hoofddoelgroep van *Feest! Voor alle kinderen van Nederland* zijn vanzelfsprekend kinderen. We bereiken hen via twee kanalen: het **onderwijs** en **familieprogramma's**.

Dat de (christelijke) feestdagen als uitgangspunt zijn gekozen voor dit project, is een bewuste keuze. Veel leraren in het **primair onderwijs**² worstelen met les geven over de onderwerpen christendom en religie. Niet alleen doordat zijzelf (vaak) niet (meer) voldoende kennis over het onderwerp in huis te hebben, maar ook vanwege de gevoeligheden die deze onderwerpen vandaag de dag met zich meebrengen. Tegelijkertijd vinden deze leraren, van alle typen onderwijs, het zeer belangrijk om hierover te vertellen. De meeste ouders (ook wiens kinderen op openbare scholen zitten) onderschrijven dit belang. Vanuit het laagdrempelige en neutrale thema 'feest', wordt het de leraar makkelijk gemaakt om het verhaal over het christendom in Nederland te vertellen.

² Het museum werkt ook voor het voortgezet onderwijs (o.a. middeleeuwen). Deze activiteiten zijn beschreven in het Beleidsplan 2017-2020.

Niet alleen voor het onderwijs, maar voor ook families heeft *Feest!*-project een enorme aantrekkingskracht. Voor hen vormen de speciale **familieprogrammeringen** rondom Sinterklaas en Kerst het hoogtepunt.

Maar, het *Feest!*-project is meer dan een **lesstofvervangende module** voor het onderwijs of een educatief uitje voor families. Via dit project vormen Museum Catharijneconvent en partners een **landelijk kenniscentrum over de feestdagen**, voor iedereen die niet alleen de verhalen achter de feestdagen wil ontdekken, maar juist ook om ons materiële religieuze erfgoed te ontsluiten door bezoek naar een museum in de buurt te stimuleren.

Partners van het eerste uur binnen *Feest! Voor alle kinderen van Nederland* zijn Museum Ons' Lieve Heer op Solder en het Bijbels Museum in Amsterdam. In 2015 worden het Nederlands Openluchtmuseum, het Zuiderzeemuseum en Kasteel Huis Bergh toegevoegd aan het samenwerkingsverband. Om landelijke dekking te realiseren wil Museum Catharijneconvent in 2017 vijf nieuwe partners toevoegen, waarvoor in 2015 vol wordt ingezet op fondsenwerving. Er worden momenteel verkennende gesprekken gevoerd met het Limburgs Museum, het Fries Museum, het Zeeuws Museum, Museum Rotterdam, Eindhoven Museum, Museum Volkenkunde in Leiden, het Museum voor Religieuze Kunst in Uden en Stichting Oude Groninger Kerken.

De doelstelling van het project is om **ieder kind in Nederland** de kans te geven via school of in gemeenschaps- of familieverband te leren over de betekenis en oorsprong van onze (religieuze) feestdagen, aan de hand van collecties in musea door heel Nederland. In elk van die musea wordt een vijf- tot tienjarige Feesttentoonstelling of Feestprogrammering gerealiseerd vanuit de eigen collectie, met de specifieke identiteit van het betreffende museum en de lokale tradities als uitgangspunt. Ook komen de overeenkomsten en verschillen met **andere wereldreligies** aan bod, een specifieke wens

vanuit leerkrachten die uit ons landelijk DUO-onderzoek (2012) naar voren kwam.

Binnen dit landelijke project treedt het museum op als initiator en zijn we als zodanig verantwoordelijk voor de organisatie en aansturing en voelen we ons verantwoordelijk voor innovatie en doorontwikkeling door middel van experimenten. Het project valt onder de hoede van projectleider drs. Dimphy Schreurs en educator

drs. Anite Haverkamp. Binnen het samenwerkingsverband staat **delen van kennis en ervaring centraal**. Binnen *Feest! Voor alle kinderen van Nederland* hebben we veel ervaring opgedaan op het gebied van overdrachtsvormen die **intergenerationeel leren** als uitgangspunt hebben en die **historisch besef** teweegbrengen. Samen met de partners bouwen we aan het ontwikkelen van een kenniscentrum op gebied van de feestdagen.

5 | Immaterieel christelijk erfgoed

Het vierde terrein van kennis in Museum Catharijneconvent betreft de kennis over **christelijk immaterieel erfgoed**. Dit terrein is nog het meest in ontwikkeling. De reden dat wij ons als museum voor christelijk erfgoed sterk maken voor beleid op het gebied van immaterieel erfgoed is dat juist bij religieus erfgoed materieel en immaterieel erfgoed zo onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. De objecten uit onze collectie zijn de materiële pendanten van religieuze **gebruiken, rituelen en tradities** van toen en nu.

Objecten krijgen betekenis door gebruiken, handelingen en rituelen. Tegelijkertijd kan aan de hand van objecten veel worden verteld over die gebruiken, handelingen en rituelen. Hun functie in bijvoorbeeld de eredienst, bij overlijden en begraven, processies, de communie, of de doop geeft niet alleen inzicht in de betekenis van het object, maar bieden ook informatie over hoe en waarom bepaalde handelingen worden uitgevoerd. Ook de rol van objecten bij mensen thuis, bijvoorbeeld voor privédevotie of rondom feestdagen, kan veel vertellen over zowel object als traditie. Ook al bevinden gemusealiseerde objecten zich niet meer in hun oorspronkelijke context, dit houdt niet in dat immateriële eigenschappen verdwenen zijn.

In Museum Catharijneconvent speelt immaterieel erfgoed op verschillende manieren een rol: bij de tradities en rituelen in ons educatieve programma *Feest!* en bij de omgang met (herinnerings)verhalen die met tradities en rituelen verbonden zijn. Op beide terreinen gaan we ons middels onderzoek verder ontwikkelen.

Tradities en rituelen bij *Feest!*

Sinds 2007 hebben we ervaring opgedaan met immaterieel erfgoed binnen de permanente educatieve presentatie *Feest! Weet wat je viert*, die we als pionier lanceerden. Nooit eerder was het intergenerationeel leren als uitgangspunt gebruikt bij het inhoudelijk ontwikkelen en bij de vormgeving van een deel van de vaste opstelling in een museum. Het uitgangspunt van *Feest! Weet wat je viert* zijn de **tradities en**

rituelen die kinderen kennen van de feesten, vormgegeven in vitrines op kinderhoogte. Vanuit de betekenis en symboliek die bij de tradities horen, wordt de verbinding gelegd met de collectie die boven de kindervitrines hangt, de 'volwassen' laag. Op deze manier is er een wisselwerking tussen het immateriële en het materiële en raken de verschillende generaties die ernaar kijken, met hun verschillende perspectieven, met elkaar in gesprek. Een vervolg hierop is *Feest! Voor alle kinderen van Nederland*, het ambitieuze, volledig extern gefinancierde samenwerkingsproject, waarbij het museum optreedt als initiator (zie ook hoofdstuk 4).

Het museum gaat met het project *Feest! Vieren met elkaar* een nieuwe stap zetten. Het onderwerp van *Feest! Vieren met elkaar* is de jaarlijkse feesten die in Nederland nationaal en lokaal binnen- en buitenshuis worden gevierd en gekoesterd door erfgoedgemeenschappen. Daarbinnen worden tradities van generatie op generatie overgedragen. Partners binnen dit onderdeel zijn Museumpark Oriëntalis, het Nederlands Openluchtmuseum en het Zuiderzeemuseum. We dragen hierin niet alleen bij aan historisch besef, maar laten vooral ook de **transformaties van de tradities** door de eeuwen heen zien en dragen actief bij in het **in stand houden van tradities** (*safeguarden*). Een voorbeeld van dat laatste is de samenwerking met de erfgoedgemeenschap van het Sint Maartenberaad rondom de viering van Sint Maarten in Utrecht.

Vanuit theoretisch en museologisch perspectief is er al relatief veel geschreven over de relatie tussen musea en immaterieel erfgoed. Echter, de wisselwerking tussen theorie en praktijk is nog onderbelicht. Om die reden gaat het museum een **praktijkgericht onderzoek** doen om een vorm (een methodiek, een model) vast te stellen voor de wijze waarop musea en gemeenschappen als geheel, en families als onderdeel daarvan, kunnen betrekken bij het materieel erfgoed en zo de verbinding tussen materieel en immaterieel erfgoed tot stand

kunnen brengen. Hierin wordt samengewerkt met VIE, het **Nederlands Centrum voor Volks-cultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE)**. Sinds 2012 coördineert het VIE de samenstelling van de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed, gebaseerd op de UNESCO-conventie uit 2003 waarin het belang van immaterieel erfgoed werd benadrukt.

Ervaringen en herinneringen in de vorm van verhalen

Sinds 2008 richten we ons op het verzamelen van **20e- en 21ste-eeuwse getuigenissen van de (persoonlijke) beleving van het christelijk geloof**. Voorbeelden hiervan zijn de audio- en videoportretten, de geschreven verhalen over het verleden en de aanwezigheid van ervaringsdeskundigen bij **recente tentoonstellingen** zoals *Allemaal Engelen* (2008-2009), *Ongekende schoonheid* (2011), *Pelgrims* (2011-2012), *Vrouwen voor het Voetlicht* (2012) en *Ik geef om jou!* (2014-2015). Veel verhalen zijn sinds 2012 ontsloten via de website www.catharijneverhalen.nl. In de nieuwe database *Kerkcollectie digitaal* (zie hoofdstuk 3) is ook ruimte om de ervaringen en herinneringen van het publiek/de gebruikers vast te leggen.

De verhalen die voor *Pelgrims* zijn verzameld worden momenteel al gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek in het project PILNAR (PILgrimage NARratives) van Tilburg University, het Meertens Instituut en het Nederlands Genootschap van Sint Jacob. Verhalen verzameld tijdens *Vrouwen voor het voetlicht* (2012) zijn opgenomen in de verhalendatabase van Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwen-geschiedenis.

Waar de UNESCO Conventie zich vooral richt op immaterieel erfgoed in de vorm van zichtbare, hedendaagse en collectieve uitingen van cultuur, zoals feesten, zang, dans en ambachten, vragen bovenstaande voorbeelden ook aandacht voor tradities, gewoonten en gebruiken die in de vorm van verhalen hun neerslag krijgen. Verhalen geven immers inzicht in de (ontstaans)geschiedenis van tradities en hoe deze beleefd werden en worden.

Vanwege het belang dat we aan verhalen hechten, zetten we stappen om de huidige projectmatige werkwijze van het verzamelen van verhalen op te schalen naar een meer structurele aanpak. Om voortgang te maken en onze kennis hierover te ontwikkelen, starten we in september 2015 met de onderzoeksgroep Cultuurgeschiedenis en het Digital Humanities Lab van de Universiteit Utrecht (prof. Joris van Eijnatten, dr. José de Kruijff) een onderzoek, gefinancierd door een **NWO-Museumbeurs**. Deze beurzen zijn een uitvloeisel van de *Nationale kennisagenda voor het museale veld* (2014).

Het voorgestelde onderzoek moet een **innovatieve impuls geven aan de structurele verbreding van het verzamelgebied met (herinnerings)verhalen over tradities, gebruiken en gewoontes**. Er wordt, samen met bijvoorbeeld het Meertens Instituut, onderzocht wat de beste manier is om 20e- en 21e-eeuwse verhalen te verzamelen, duurzaam te bewaren, te ontsluiten, te presenteren, te delen en aan (externe) collecties te koppelen. Het onderzoek mondt uit in een model waarbij mensen via participatie hun verhalen duurzaam aan de materiële collectie van ons museum kunnen verbinden. Die verhalen zijn vervolgens een zinvolle toevoeging aan het bezoek van andere mensen aan het museum, *online* of *on site*. Door dit onderzoek worden niet alleen verhalen verbonden met de materiële collectie en vice versa, maar ook mensen met elkaar. Het onderzoek bedient tegelijkertijd een breder belang. Het wordt zo opgezet dat de te ontwikkelen strategieën en methodieken ook voor andere erfgoedinstellingen toepasbaar zijn.

De **urgentie** voor collectievorming op het gebied van **ervarings/herinneringsverhalen uit de 20e en 21e-eeuw** is hoog. Deze verhalen kunnen we immers nu nog vastleggen. Door secularisering wordt de groep ervaringsdeskundigen steeds kleiner. Zoals hierboven bij *Feest!* werd aangegeven, is er bovendien grote behoefte uit het erfgoedveld om concrete stappen te zetten op het gebied van het verzamelen en ontsluiten van en het doen van onderzoek naar immaterieel erfgoed. Het is bij uitstek een onderwerp waarbij de samenwerking tussen

musea en kennisinstellingen en niet te vergeten het publiek van grote betekenis is. Het collectioneren van verhalen gaat immers om een vorm van publieksparticipatie, co-creatie, *crowd-(of: niche)sourcing*.

Bijlage 1: overzicht van tentoonstelling ondersteunend onderzoek 2011-april 2015

(werk)titel tentoonstelling (jaar)	type onderzoek	samenwerkingspartners
Pelgrims. Onderweg naar Santiago de Compostela (2011-2012)	Onderzoek naar verhalen/ immaterieel erfgoed in het kader van de wetenschappelijke database van PILNAR (PILgrimage NARratives).	Meertens Instituut, Tilburg University, Nederlands Genootschap van Sint Jacob
Vrouwen voor het voetlicht (2012)	Inhoudelijk advies bij tentoonstellingsonderzoek	dr. J.W. Buisman (Religiewetenschappen, UL), dr. E. Kloek (Huygens Instituut), prof. dr. Anne-Marie Korte (UU), dr. David Bos (Universiteit van Amsterdam), dr. Joke Spaans (UU), prof. dr. Mirjam de Baar (RuG) dr. Angela Berlis (Universität Bern), dr. Otto Lankhorst, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven
	Verhalen/immaterieel erfgoed	Atria, Kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis
Ontsnapt aan de Beeldenstorm (2012-2013)	Wetenschappelijk standaardwerk over middeleeuwse beeldhouwkunst uit Utrecht	Vakgroep kunstgeschiedenis Universiteit Utrecht
	CODARTfocus studiedag voor een groot aantal experts uit Nederland, België, Duitsland, Frankrijk en Noorwegen.	CODART Contactgroep Vroege Nederlandse Kunst
Vormen van Verdraagzaamheid (2013-2014)	Historisch onderzoek naar religieuze tolerantie in de Gouden Eeuw	Onderzoek van prof. dr. Xander Van Eck (Izmir University)
	Onderzoek naar spotprenten en prentbijbels	Vakgroep religiewetenschap van de Universiteit Utrecht.
Thuis in de Bijbel (2014)	Onderzoek naar bijbelverhalen op schilderijen en huisraad	prof. dr. Ludo Beheydt, (Nederlandse cultuur, KU Leuven), dr. John Exalto (VU), prof. dr. Marius L. van Leeuwen (Remonstrants Seminarium, Leiden)

Ik geef om jou! (2014-2015)	Onderzoek naar het thema caritas of naastenliefde in de breedste zin	prof. dr. Annelies van Heijst en post-doc Hanneke van Asperen (Tilburg University, School of Humanities) dr. Lia van Doorn en Maarten van der Linde (Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht)
Het geheim van de Middeleeuwen, in gouddraad en zijde (2015)	Technisch onderzoek t.b.v. conservering en restauratie	Meerdere Nederlandse en Duitse textielrestauratoren
	Pilotonderzoek met IRR (infraroodreflectografie) naar ondertekeningen onder borduurapplicaties	dr. Margreet Wolters (RKD)
	Nieuw standaardwerk op het gebied van middeleeuws textiel	Diverse wetenschappers (o.a. Universiteit van Amsterdam en UU)
Heksen (2015-2016)	Concept is gebaseerd op de resultaten van promotieonderzoek	dr. Renilde Vervoort (dissertatie Radboud Universiteit 2011; zelfstandig onderzoeker Dubai).
Franciscus (2016)	Vooronderzoek tentoonstelling en essays catalogus	prof. dr. Henk van Os (Universiteit van Amsterdam), drs. Henri Defoer, dr. Duncan Bull (Rijksmuseum), dr. Machtelt Israëls, drs. Kees van Dooren (Radbouduniversiteit Nijmegen) dr. Frank Bosman (Tilburg University), dr. Gerard Pieter Freeman (Franciscaans Studiecentrum, Tilburg University) drs. John van Cauteren (Museum Jacob van Horne, Weert) drs. Casper Staal (voormalig senior conservator Museum Catharijneconvent)
Het mooiste uit de Middeleeuwen (2016)	In ontwikkeling	prof. dr. Herman Pleij (em Universiteit van Amsterdam)
Heilig Schrift (2016-2017)	Vooronderzoek tentoonstelling en essays catalogus naar joodse, christelijke en islamitische geschriften.	UB Utrecht en Joods Historisch Museum, Utrechts Archief, Koninklijke Bibliotheek Denemarken.
Maria (2017)	Vooronderzoek tentoonstelling en essays catalogus.	drs. Désirée Krikhaar

Kerkinterieurs (2017)	Uitvloeisels van onderzoek van het kerkinterieurproject van de afdeling Erfgoed in kerken en Kloosters	RCE: interieurexperts en waarderingsexperts RUG, RUN
Reformatie (2017-2018)	Vooronderzoek tentoonstelling en essays catalogus.	prof. dr. Ilja Veldman (em. kunstgeschiedenis VU), prof. dr. Mirjam van Veen (kerkgeschiedenis, VU), dr. Sabine Hiebsch (VU), prof. dr. Herman Selderhuis, (Theologische Universiteit, Apeldoorn)
Biblebelt (na 2017)	In ontwikkeling	prof. dr. Fred van Lieburg (VU) dr. John Exalto (VU), drs. Jacqueline Takke
Heilige Dingen (na 2017)	In ontwikkeling	dr. Janneke Raaijmakers (UU)

Bijlage 2: overzicht technisch onderzoek

type onderzoek	resultaat van het onderzoek	samenwerkingspartners
Naar aanleiding van de tentoonstelling Ontsnapt aan de Beeldenstorm (2012-2013) is gestart met onderzoek naar merktekens op beelden, schilderijen, meubels, koperplaten, ivoortjes en tapijten uit 1300-1700 in de Nederlanden en in Duitssprekende gebieden	Internationale database met merktekens in ontwikkeling	RKD, Museum M, Leuven en het Suermondt-Ludwig-Museum, Aken
Digitaal toegankelijk maken van 278 documenten over drie schilderijen, waaronder infraroodreflectografiemateriaal, speciaal voor het project gemaakte röntgenfoto's en kunsthistorische documentatie	Rembrandt database	RKD
Technisch onderzoek in het kader van de Onderzoeksagenda 2009-2012	App (Mapping Flick) die in het museum fungeert in een presentatie rondom het schilderij	Margriet Eikema Hommes (RCE), TU Delft, HKU Den Haag, Rijksmuseum Amsterdam
Infraroodreflectografisch onderzoek	Diverse projecten, zowel naar stukken uit de eigen collectie als de collectie van anderen, zoals de drieluik in Veurne en de muurschildering in de Dom in Utrecht.	O.a. dr. Margreet Wolters (RKD)
Nog nooit eerder uitgevoerd infraroodreflectografisch onderzoek naar ondertekeningen onder borduurapplicaties	Voor de tentoonstelling over textiel (2015)	dr. Margreet Wolters (RKD)
Dendrochronologisch onderzoek naar aantal stukken uit de collectie		dr. Peter Klein (Universiteit Hamburg)
Restauratieproject	Museumpresentatie Bewaard voor de toekomst	Universiteit van Amsterdam, Conservering en restauratie van cultureel erfgoed
Technisch onderzoek naar panelen, doeken, meubels en textiel door Universiteit van Amsterdam-studenten. Als aanvulling hierop wordt vanuit het museum vaak ook kunsthistorisch onderzoek gedaan.		restauratorenopleiding Universiteit van Amsterdam

Colofon

April 2015 Museum Catharijneconvent

Bezoekadres

Lange Nieuwstraat 38
NL-3512 PH Utrecht

www.catharijneconvent.nl

Postadres

Postbus 8518
NL-3503 RM Utrecht

+31(0)30 231 38 35
info@catharijneconvent.nl